

AZ ELSŐ PONYVAFÜZETEK TŐL A NÉPLAPIG¹

A RÉGI IDŐKBEN a műveltség a városi lakosság s elsősorban a gazdag emberek kiváltsága volt, a falu népének, a robotos jobbágyoknak, akik írni-olvasni nem tudtak, a nehéz testi munka volt az élete, joga és kötelessége. A falu népe, a szegény ember abban a mértékben jutott közelebb a műveltséghez, amely mértékben politikai jogai szaporodtak s ma már, amikor a falu népe ugyanazokat a politikai jogokat élvezi, amelyeket a városi lakosság s joga és módja van mindennemű tudás és műveltség megszerzéséhez, — amikor a parasztság számára már szerte az egész művelt világon újságok, szaklapok, folyóiratok, szórakoztató és népművelő könyvek készülnek s a civilizált államokban — Kelet-Európa és a Balkán néhány államát leszámítva — egyre ritkább az analfabéta, nehéz elképzelni, hogy mily fokú volt a falu népének műveltsége 600 évvel ezelőtt, amikor nemcsak a falvakban, hanem a városokban is csak a papok, szerzetesek tudósabbjai, a tanítómesterek és hivatalnokok ismerték a betűvetés mesterségét és hadvezérek, meg gazdag várurak és előkelő úrhölgyek is íródeákjaikkal írtatták meg és olvastatták el leveleiket. A falu népe e korban még, főként a könyvnyomtatás feltalálása előtt, tisztán hallomás útján szerezte mindennemű ismereteit, hallomás útján, többnyire a vásárokon értesült minden nagy világeseményről: háborúról, nagy katasztrófákról, tűzvészekről és egyéb emlékezetre méltó történetekről.

A könyvnyomtatás feltalálása után 100 évvel már egészen más állapotokat találunk. A XVI. század közepe táján egész Nyugat-Európában és nálunk is — mert kulturális tekintetben mindig lépést tartottunk a nyugati államokkal — iskolák alakulnak, amelyekben már nemcsak a papnak, tudósnak készülő gyermekek tanulják a betűvetés és olvasás tudományát, hanem a főurak, nemesek, jómódú polgárok fiai általában s olykor a jobbágyok gyermekei közül is egy-egy, elsősorban azok, akiknek kiváló szellemi képességei gazdáik figyelmét fölkeltették. Sok falusi parasztgyermekből lett a tudományak és az irodalomnak elismert művelője, sok pap és tanító került ki a falu szegénységének fiai közül.

A paraszt olvasóközönséget a XVI. század, a reformáció százada teremti meg. Ekkor készültek számára nálunk is az első kalendáriumok, csíziók, mesefordítások és népies elbeszélések, a mai ponyva legelső

¹ E tanulmány egyes részletkérdéseinek (XVI. század és Kómlel) bővebb kidolgozását lásd a szerzőtől A falusi szegénység magyar irodalma, „A falu“ 1930. évf. 7—12. old. és Apafi Mihály udvari orvosa, Hangya-Naptár 1932.

ismert magyar ősei, amelyekben a paraszt, vaskos humorral fűszerezve, megtalálta önérzetének, törekvéseinek, elkeseredésének igazolását. Már találunk olyan példázatokat, amelyekben a parasztnak van igaza az úrral szemben. Az egyik népies elbeszélésben az eszes paraszt bolonddá teszi a királyt (Salamon és Markalf), egy másikban pedig a szegény népet nyúzó nemesembert az ördög feleségestül együtt elviszi a poklok mélységes fenekére (Heltai Gáspár meséi). A XVI. század első felében Benczédi Székely István, a történetíró és zsolttárfordító pap írja, illetőleg fordítja az első kalendáriumot, Pesti Mizsér Gábor az aesopusi meséket és a század második felében Heltai Gáspár, a nagy bibliafordító, történetíró és jeles stilisza megírja, kinyomtatja, kiadja, sőt valószínűleg terjeszti is az első népkönyveket, amelyek erkölcsi nevelés mellett bátran szót emelnek az elnyomott nép érdekében a zsarnok és kegyetlen nemesek ellen. Ez a lázadó hang azonban az irodalomban hosszú időre elnémul, a XVII—XVIII. században nem hallható, csak a XIX. században hangzik fel újra és napjainkban állandóan zúg, izgatva az elégedetlen elemeket a társadalmi rend igazságtalanságai ellen.

EBBEN A SZÁZADBAN kerültek ki a sajtó, alól az első protestáns énekes- és imádságoskönyvek, az első bibliafordítások is magyar nyelven, hogy a hívőknek Istenhez közeledését, Istennel való társalkodását megkönnyítsék. És ekkor jelentek meg az első kalendáriumok is, amelyek eleinte kiterjedelműek voltak s e korban még csak a napokat, ünnepeket, a nap, hold és csillagok járására vonatkozó fontosabb adatokat közölték, továbbá az időjárásra vonatkozó jóslásokat, amelyeket az asztrológusok a hold és a csillagok járása alapján állítottak össze. Legrégibb magyar kalendáriumunk a XVI. század első felében, 1540 táján Krakkóban jelent meg Benczédi Székely István szerkesztésében. Különös érdekessége a naptárnak, hogy ebben maradtak fenn számunkra a legelső naptári versek, amelyek az egyes hónapok elé nyomtatva a hónapok hangulatát festik meg. Pl.:

Vígan lakik boldogasszony hava bő pecsenyével,
Vígan tartja az ő vendégét az meleg házba.

Ez után az első naptár után számos naptár jelent meg az ország különböző vidékein, melyek között leghíresebb volt a lőcsei kalendárium, amelyet még ma is gyakran szoktak emlegetni, persze inkább csak tréfásan, olyankor, ha valaki régi közismert viccet vagy anekdotát mesél el.

Már a XVI. században sok széphistória és históriás ének látott napvilágot Árgirus királyfiról és Tündér Ilonáról, a híres és neves Toldi Miklósról, nagy hadvezérekről, jeles emberekről és cselekedeteikről. Ezek nyilván nem kizárólag a falu népe számára készültek, de kétségtelen, hogy az írni-olvasnitudás korában a falu népe is tudomást vett már róluk. Megvásárolni persze csak jómódú embereknek állott módjában, mert a könyvek ebben a korban még drágák voltak.

A XVII. és XVIII. században a naptárak egyre több hasznos és szükséges útmutatást közölnek, a nyomdák egyes érdekes és mulatságos

történeteket újra meg újra kinyomtatnak, a papok prédikációikban és prédikációs könyveikben egyre többet foglalkoznak a szegény ember vallásos oktatásával, de oly könyvek, amelyek a parasztot gazdasági, erkölcsi vagy babonás kérdésekben felvilágosítanák, nem jelennek meg egész a XVIII. század utolsó negyedéig. Annál figyelemreméltóbb, hogy a XVII. század utolsó negyedében a falu egészségügyi gondozása érdekében napvilágot lát egy több, mint 400 oldalas magyarnyelvű orvosi munka: a Pax corporis, A test békéje címen, amely egészségügyi tanácsokat tartalmaz a szegény falusi nép számára. „Nem akartam én itt az ebben tudósoknak értelmeket megfogni, — írja Pápai Páriz Ferenc — nem is azoknak írom, hanem a házicselédes gazdáknak és gazdasszonyoknak és az ügye-fogyott szegényeknek, kiknek nincsen mindenkor kezekügyében értelmes orvos. Kiváltképpen falukon, ahol hamarabb talál segítséget a beteg barom, mint a beteg ember... Nem is igazítok mindig patikára, hanem nagy részint házunknál feltalálható szereket igyekeztem a szegények kedvéért előszámlálni.“

Ki volt ez a Pápai Páriz Ferenc? — A XVII. század egyik leg-tudósabb magyarja, leghíresebb orvosa, akit Apafi Mihály erdélyi fejedelem is udvari orvosául választott. Orvosi tudományát külföldi egyetemeken szerezte, sok nyelvet beszélt, verseket írt magyarul, latinul és görögül s vallási munkákat fordított németből és franciából, latin-magyar, magyar-latin szótárt is írt, amelyet több, mint száz éven át használtak a magyarországi iskolákban. Élete utolsó éveiben sok keserűséggel kellett megküzdenie. A Rákóczi-féle felkelés alkalmával a labancok ismételten úgy elpusztították Nagyenyedet, hogy az egész főiskola, amelynek Pápai Páriz is tanára volt, bujdosásra kényszerült. Sok fáradságába, gondjába került neki is, amíg az iskolát 1709-ben újra talpra tudták állítani.

Ha mai szemmel nézzük ezt a 250 évvel ezelőtt megjelent orvosi munkát, hol elmosolyodunk naivságán, hol megdöbbenünk a kuruzslással azonos orvosi tanácsain, amelyeket ma már a legegyszerűbb falusi javasasszony sem merne betegeinek ajánlani. Hiába volt ő a kor legnagyobb magyar orvosa, könyvének komoly tudományos értéke akkoriban is aligha volt és ma már csak tudománytörténeti érdekessége van. Szemölcs ellen pl. azt ajánlja: „a juhganéjt törd ecetbe, kenjed véle s elvesz.^{tf} — Bénaság ellen azt ajánlja, hogy borjútüdőből vagy májból vett vizet ígyék gyakorta a beteg. Vagy szedje edénybe azt a vizet, melyet a ló a szájából itatáskor kiereszt s azt igya naponként egyszer-kétszer. Zsugorodás ellen ajánlja kenőcsnek a megsütött zöldbéka zsírját, a borzháját, a marhaacsonvelőt, — orbánc ellen jó a meleg borban elkent juhganéj, nehéz szülés ellen igen jó a márciusban fogott nyúl szeme, melyet a szem fényével befelé fordítván, a szülönő hasára vagy a fejelágyára kell kötni. Mint látjuk, ezek a gyógyászati javallatok semmiben sem különböznek a kuruzslás orvosszereitől, de a korabeli orvostudomány még dolgozott ilyen eszközökkel és Ő sem tudott szabadulni hatásuk alól. Könyvének jelentősége inkább némely komolyabb patikai szerek javallásában s abban a jó szándékában rejlik, hogy az elhagyatott, elhanyagolt, nyomorult falu egészségügyét akarta orvosi tanácsaival szolgálni.

A FALU NÉPE iránt való érdeklődésnek, a paraszt művelésére való törekvésnek a felvilágosodás korában komoly jelét figyelhetjük meg. 1790-ben, bizonyára Tessedik Sámuelnek „Der Landmann in Ungarn, was er ist und was er seyn könnte“ (1784) című munkájának hatása alatt megjelenik Komiéi Jánosnak Szükségben Segítő Könyv című 518 oldalas munkája, amelyet magyar szerzője németből fordított ugyan magyarra, de műve nem egyszerű fordítás, hanem a magyar viszonyokhoz alkalmaztatott átdolgozás. £ könyv hasznos tanításokat tartalmaz a kenyérsütésről, a dohos élet megjavításáról, a kolompárról, ehető zöldségekről, mérges pókok, méhek, darazsak csípéséről, törvénykezésről, a marhák nyavalyáiról, stb. stb. Valóságos falusi lexikon ez, amely 518 lapon összefoglalja mindazt, amit a falu népének tudnia kell, s ami ellen a falu népét meg kell védelmezni, — számtalan képpel és metszettel világítva meg a nyomtatott magyarázatokat.

Ez a könyv a falu egyszerű népének tanítására íródott s amint Komiéi az előszóban mondja: „áldott szándék s megbecsülhetetlen igyekezet azt a részét gyámolítani az országnak, amely a leggyámoltalanabb, hogy így az egész ország annál erősebbé és virágzóbbá legyen. És mentői inkább munkába vették más országokon, kivált a mai időkben a tudósok, sőt a királyok is és a fejedelmek a paraszti rendnek a boldogítását, mind a tanításra mind a gazdaságbeli oktatásra, mind sok terheinek könnyebbítésére nézve: annál inkább kellene óhajtánunk, hogy ez az áldott nap édes hazánkra is derülne fel immár. De mivel e könyvnek hasznos és gyönyörűsége volt sokkal szélesebben kiterjedt, mintsem hogy ezt maguknak kellene csak olvasni a parasztnak, én hát a paraszti nevezetet, Valamint mindjárt a titulusból, úgy egyebünnen is majd mindenünnen kihagytam, ahol csak a matériáknak mivoltokhoz képest szükségképpen meg nem kellett hagynom, annyival is inkább, mert ezen a nevezeten magok sem igen kapnak a parasztnak, ehelyett jobb szeretnek szántó-vetőknek, vagy földművelőknek hivattatni, amelyet azért én is sok helyen cselekedtem ebben a könyvben.“

Komiéi János figyelméből azt érezzük ki, hogy — mint Tessedik Sámuel — ő is tiszta emberbaráti érzésektől indítva írta meg könyvét. Úgy beszél a parasztról, ahogy még abban a korban, legalább az irodalomban nem volt szokás, ahogy csak az újabb korban szokás, főként Tolsztoj óta, akinek gróf létére nem derogált egész életén át a muzsik boldogulásáért küzdeni és munkálkodni. Könyvének hatását bizonyára fokozták az egyes fejezetek elé írott kétsoros erkölcsi versikék, amelyekben egy-egy erkölcsi tétel, élettapasztalat, vagy életigazság jut kifejezésre. Pl.:

Amint neveltetel kis gyermekségben
Mindég olyan maradsz egész életedben.
A felfuvalkodók földig aláztatnak,
Az alázatosak felmagasztaltatnak.
Ha nem vigyázzsz, pokol a te házasságod:
De ha jól választasz, csupa meny országod.
A cifraság nem ad észet és méltóságot,
Mert sokszor cigány is hord veres nadrágot.

Ételben, italban ne légy mértékletlen
Disznóhoz illik az, emberhez illetlen.

Az ökör csak ökör, ha Bécsbe hajtod is,
A jó ló, csak jó ló, ha otthon tartod is.

Ugyancsak a falu, tehát nem az iskolázott városi társadalom művelését célozza Gáti István természettudománya is, amelyet ő a Természet Históriaja címen a „gyenge elmékhez alkalmaztatva“, bocsátott ki magyar nyelven. E mű, mely 1792-ben jelent meg először, 1798-ban már második kiadásban látott napvilágot Pozsonyban. A szerző könyvének bevezetésében elmondja, hogy nem annyira az érdekességet és a ritkaságot nézte az anyag összeválogatásánál, mint inkább a hasznosságot. Természettudományi oktatásai között valóban sok gyakorlati tanácsot adott olvasóinak, melyekkel bizonyára nagy hasznára volt a falu népének. Jelentékenyebb azonban a nép felvilágosítására szánt könyvek között Fábrián Józsefnek 1803-ban Veszprémben kiadott könyve: a „Természeti Tudomány“ a köznépnek, amelyet — mint már a címlap is elárulja — a babonáságnak orvoslására és a köznép közül való kiirtására írt és adott ki szerzője, a Veres Berényi helvét konfessziót valló eklézsiának lelki tanítója. Az előállítási költségeket úgylátszik, K. Horváth István, Fejér megye alispánja viselte, mert mint a dedikációból látjuk, Fábrián József mint „Pátronus Urának“ alázatos tisztelettel és hálaadó szeretettel ajánlja könyvét K. Horváth Istvánnak, ami erkölcsi támogatás mellett anyagira is enged következtetni.

E könyv bevezetése felvilágosít bennünket céljáról, ami nem más, mint az, hogy a köznép elméjét megvilágosítsa és amennyire lehet, az uralkodó babonáság alól feloldozza és az ellen megerősítse. Megmagyarázza azt is, hogy mi a babonáság. Babonáság mindaz, ami az okosságnak és a vallásnak szentséges törvényeivel egyenesen ellenkezik, azaz mindazok a hiábavaló értelmetlenségek és képtelen cselekedetek, amelyeknek semmi igaz okuk és alapjuk nincsen, a köznép mégis hisz bennük. Pedig a babonáságnál nincs nagyobb ostora és veszedelmes pestise az emberi nemzetségnek, s miatta jószága, egészsége, élete is sok veszedelemnek tétetik ki. Oka a természeti dolgokban való mélységes tudatlanság. Amelyik ember csak valamennyire is ismeri a természetet, az olyan nem egykönnyen engedi magát bármiféle babonával is megcsalítani. Ellenben a tudatlan két kézzel fogja és gyakorolja is még az olyan képtelenségeket is, amelyek az Istennek hántására, magának és embertársainak kárára vannak. Bizonyos ennek okáért, hogy ennek megfojtására és köznép közül való kiirtására nincs bátorosabb eszköz, mint ha ezek előtt a természeti dolgok felfedeztetnek, azoknak okai és tulajdonságai kimagyaráztatnak és ekképpen a jó útra vezetnek. Ez okból kezdtek el külföldi nemzetek is a babonáság ellen a természettudomány ismeretei alapján írni. Fábrián József a külföldön megjelent irányú természettudományi munkák szerzőit követi könyvének megírásában. A Természeti Tudományban 270 oldalon keresztül oktatja a köznépet a természet ismeretéről. Fejtegetései a korabeli tudomány színvonalán állanak, bizonyára jó hatással voltak, bizonyára sok falusi ember babonás

vélekedésének vetettek véget, — bár mint látjuk — általános hatása még nem volt, mert azóta is, még manapság is éppoly babonás, babonákban hívó sok falusi ember, mint 2—300 évvel ezelőtt.

Valamint a levegőben, — írja Fábíán József, úgy a földön is vannak olyan tüzes dolgok, melyek a tudatlanokat megijesztik. Ezek között a legismeretesebb a futótűz. Ez nem egyéb, úja Fábíán, mint az olyan meggyuladt levegő, amilyen a mocsarakban és a tisztátalan helyeken található. T. i. van egy bizonyos neme a levegőnek, melyet meggyuló levegőnek nevezünk. Ez igen könnyen meg szokott gyulladni, ha ezt a2 ember valami butéliába összeszedve elektromos szikrát ereszt rá. De ez a meggyulás magától is eredhet, ha közönséges levegővel bizonyos fokban összekegyedik. Úgy származik tehát a futótűz, ha a meggyuló levegő kiszabadulván a földből, hirtelen lobot vet és ég egy ideig. Ebből kitetszik, hogy annak az olyan helyeken van az eredete, ahol sok megrothadt és veszett dolgok vannak, mint a mocsarakban, pocsoltyákban, temetőekben és az oly helyeken is, ahol ütközetek voltak, mivel itt van a legnagyobb bőséggel a meggyuló levegő. Távolról úgy látszik a futótűz, mint a gyertyavilág. Ezért megesik néha, hogy ez után elindulnak éjjel az utasok. De nem tanácsos ezt követni, mivel igen könnyen megeshetik, hogy rossz helyre vezetí az embert, úgmint posványákba, pocsoltyákba, temetőkbe vagy akasztófák alá. A futótűz a legkisebb szellőtől is odábbhagyja magát üzetni, minthogy igen könnyű. Ha az ember utána megy, vagy ha kergeti, fut az ember előtt, ha pedig megszalad az ember, mindenütt utána megy. Ennek az az oka, hogy ha kergeti valaki, akkor a levegőt megindítja vagy taszítja maga előtt és így ettől odébb üzetik; ha pedig megszalad előtte, kétfelé hasítja a levegőt és akkor azt a levegő folyása követi, következésképpen utána megy az emberek.

Noha azért csalhatatlan igazság az, hogy a futótűzek nem egyebek a meggyuladt levegőnél, mindazonáltal azt tartják a babonázók, hogy azok kísértetek, mégpedig azért, mert a temetőkben szoktak leginkább láttatni, vagy ha másutt is található, az embereket a jóútról gyakran elvezetik és veszedelmes helyre viszik. Könnyen megeshetik, hogy eltévednek az utazók és veszedelmes helyre mennek, ha az úyen vilá-gosságra ügyelnek. De ez természetes módon történik meg és nem az ördög vagy más kísértetek által. Tegyetek le ezért erről a babonáról és higyjétek el, hogy a futótűz teljességgel nem kísértet, hanem csak a meggyuladt levegő.

A XVIII. SZAZAD VÉGÉIG csupán ez a néhány most ismertetett könyv, továbbá a naptárak, csiziók és ponyvafiizetek (a XVI. század óta újra meg újra megjelenő Salamon és Markalf, Ponciánus históriája, Tholdi Miklós, Argirus királyfi és Tündér Ilona, stb.) készültek a nép számára.

Ezek népnevelő hatása azonban úgyszólván a nullával volt egyenlő, A csiziók kalendáriumi, csillagászati útbaigazítást s jóslásokat tartalmaztak, s a naptárakat is inkább a gyakorlati, hasznos tudnivalók töltötték meg. Az 1664-ik évi bécsi 65- és új-kalendáriomban például a naptári részen kívül „az érvágásban való rendtartás, purgatiók és más orvosságok vétele“, „az érvágásban kibocsátott vérnek jelenségéből észrevett betegségek ellen való orvosságok“, „prognosticon, azaz jövendő dolgoknak égi nézésekből való gyanakodás az 1664. eszten-dőre“, továbbá „chronológia“ (magyar történelem 1537—1541), „magyarországi és erdélyi sokadalmak“ című cikkek és fejezetek olvashatók. Az 1760-ik évi győri kalendáriumban ezeken kívül vannak új fejezetek: a posta-tarifa, példázatok, a nagy győri vár „bezáróztatásának rendi és órái“. A későbbi naptárakban; interest mutató tábla, Magyarországon a legfőbb tiszték nevei. majd: ő Felségének fiai és

testvérei, mindenféle arany, korona és tallér táblája. Ilytartalmú nap-tárakból a nép nem sokat okult. A XIX. század első felében megjelent nagy, díszes kalendáriumok: Közhasznú Honni Vezér, Nemzed vagy Hazai Vándor stb. már a művelt olvasóközönség számára készülnek s a nép aligha jutott hozzá, mert drágák voltak. Jelentek meg azonban a múlt század elején olyan népkönyvek, amelyek a falu népének gazdasági és háztartási dolgokban útbaigazítást, tanácsot adtak. Ilyen „Az Aranybánya, vagy a tapasztalt Tanácsadó a Városi és magányos falusi csendben élő Gazdák. és Gazdasszonyok’ számára... konyhában, pinczében, kertben, élelemtárban, istállóban ... mezőn, mosásnál, téglázásnál“, stb. (Pest, 1829. Wigand), — „Az okos Csudafi, vagy tapasztalt tanácsadó mindennemű állapot számára“. (Szerkesztette Lencsés J. Antal, Pest, 1832, Wigand), — továbbá „házi titoknokok“, amelyek különösen a hivatalos és társas érintkezésre igazítanak útba, illemtanok, társalkodókönyvek, — ez utóbbiak természetesen non a falusi parasztság számára.

Hírlap vagy heti újság a nép számára azonban még mindig nincs. Jelentek ugyan meg rölapok már a XVI. században is, amelyek háborúkról, világeseményekről vagy természeti csudákról számoltak be, de ezek nem a nép számára készültek, ám valószínű, hogy vásárokon a ponyván e rölapokat a nép éppúgy megtalálta és megvásárolhatta, ha volt rá pénze, mint a kalendáriumokat és egyéb könyveket. A magyar nyelvű újságírás a XVIII. század végén kezdődik és bár főcélja az eseményekről való tudósítás volt, és nem igyekezett magas színvonalat tartani, mégsem tekinthetjük az első magyar újságokat: Magyar Merkur, Magyar Kurír, Magyar Hírmondó, Hadi és más nevezetes Történeteket néplapoknak. A nép még a múlt század elején is inkább csak hallomás útján értesült a világban történt dolgokról, főképpen vásárokon, ahol a városi kereskedő és iparos polgárság üzletkötések alkalmával találkozott és beszélgetett a falu népével. Arra, hogy a nép számára napilapot kellene indítani, egész a XIX. század közepéig nem gondolt senki, vagy legalább is ezirányban nem történt figyelemreméltó kezdeményezés. A Brassai Sámuel-féle Vásárnap Ujság, mely 1834-ben indult meg Kolozsvárott, népművelő céllal indult ugyan meg, de — mint tartalmából nyilvánvaló, — inkább a néptanítók, kasznárok, gazdatisztek, általában a falusi nadrágos ember művelését szolgálta.

Az 1848-IKI SZABADSÁGHARC idején a munkásság politikai felvilágosítása és irányítása céljából 1848 április 2-án Táncsics Mihály megindítja a „Munkások Újsága“ című hetenként egyszer, később kétszer megjelenő lapját, amely a forradalmi mozgalom propagálását s a forradalmi kormány politikájának népszerűsítését szolgálta. Egy-egy forradalmi verstől eltekintve, népművelési cikk vagy szépirodalom nincs benne. A nép művelése szempontjából annál fontosabb volt a „N é p B a r á t j a“, amely ugyanezt a célt szolgálta, de szépirodalmi úton. E hetilapot a Pesti Központi Választmány adta ki s munkatársai közt látjuk Arany Jánost, Lévai Józsefet, Petőfi Sándort, Sárosi Gyulát, Tompa Mihályt, Vajda Jánost és Vas Gerebent, stb. Vajda

János verseket ír elsőhelyen, vezércikk helyett (Ki bántja a magyar hazát? — Ki a magyart? Jaj neki!), Arany János prózát ír (önkénytes sereg: Ifjú polgárok! A legénykedés szép dolog, mert erőre mutat, de az erő Isten ajándéka. Véték ezt lopásra, rablásra fordítani... Azon két-három esztendő helyett, a' mit eddig betyárságban töltöttek, három esztendeig szolgáljátok a. hazát. Álljatok be az önkénytes seregbe. Ott mutassátok meg, legények vagytok-e, vagy sem). Egy másik, szintén prózai cikkében, melynek címe: Segítsünk a' hazán, a jó anya példázatát írja meg, aki elosztotta kincsét fiai és leányai között. A Nép Barátja a maga kitűnő szerkesztőségi gárdájával bizonyára nagyban elősegítette a forradalom és a forradalmi eszmék népszerűsítését a magyar falu békés, keleti nyugalmú, fatalista polgárai között, kiknek Vidéki földműves, vagy „közpolgár“ aláírással, teljes névvel és pontos kelettel datált levelei is ismételten megjelentek a Nép Barátjában. Volt még egy népinek nevezett napilap, a „Nép-Elem, kiadják és szerkeszik (!) Madarász László és Madarász József felelősen“, — ez azonban csak címében volt „népi“, tartalmában nem. Az abszolutizmus korában megjelent Népbarát (Győr, 1861, szerkesztette Vas Gereben, egyik munkatársa Jókai Mór) könnyebben szerkesztett lap volt, de a falu színvonalához, szükségleteihez nem alkalmazkodott.

Mindezen néplapoknak csekély hatásuk volt a falu szellemi színvonalának, művelésének emelésére. Rövidéletűek voltak, alkalmi célokat szolgáltak s így hatásuk hamar elenyészett. Annál nagyobb hatásuk volt Máj er István naptárainak, amelyek 1856 óta jelennek meg — „István bácsi naptára, vagyis családok házigazdáknak és gazdaszonyoknak, népnevelőknek, helységelöljáróknak, iparosoknak és földművelőknek való Képes Kalendáriom“ címen (Pest, Landerer és Heckenast; az 1857. évfolyam 224 lap és 32 lap hirdetés). A magyar népművelés történetében külön fejezetet érdemelne Majer István munkássága. Itt csak az István bácsi Naptárát ismertetjük röviden. Van ebben minden, ami a népnek fontos, hasznos, és erkölcsi vagy szellemi színvonalát emelheti: Történelmi naptár, István bácsi kirándulásai a nagyvilágban, — a hazában (Hadad vára, Csallóköz, stb.) — az erkölcsi világban, — a természet országában; — művészet és iparvilág (a tatai óriáshordó), — tréfák mezeje, — községkemencék, — Róthkrepf József pesti tanító életrajza, — szalmafonó iskolák, — iratpéldányok, — méhészet, — állatkínzás, — marhatenyésztés, stb., stb. Ez volt az első népnevelő, népművelő naptár Magyarországon, a szó igaz értelmében, amely ismereteket és erkölcsi nevelést adott a falu népének, a régi ponyva ízléstelenségei, babonái nélkül s a korábbi néplapok politikai propagandája nélkül. István bácsi naptára mellett komoly hatásuk volt azoknak a népiratoknak, amelyeket a jobbagység felszabadítása utáni évtizedekben — nyilván minden üzleti mellékccél nélkül, tisztán hazafias és emberbaráti érzésektől indítatva, a magyar nemzet jövőjén céltudatosan munkáló jeles magyar írók: báró Kemény Zsigmond, Csengery Antal, Vas Gereben, Pákh Albert „Magyar Nép Könyve“, „Falukönyve“, „A magyar ember könyvtára“ címen szerkesztették, melyekben nemcsak a kincssásás, kísértetek és lidérc elleni cikkek jelentek meg, hanem a nagy magyar hók műveiből költemények,

prózaí dolgok és idézetek (Arany, Széchenyi, stb.). A krajcáros ponyva is nemesedik és a Vöröskabátos ördög, Szent Genovéva, Rinaldo Rinaldini mellett egyre-másra jelennek meg a ponyván Arany János Első lopása, Szent László füve, Jóka ördöge, Toldi-ja, Petőfi, Garay, Jókai költeményei és elbeszélései. A népművelés eszméjének szolgáltatában állott a Vasárnapi Könyv és a Szent István-Társulat népies füzet-sorozata is. De ezek is mind könyvecskék, vagy füzetek voltak. Az olcsó, krajcáros népszerűságek csak később indultak meg.

A MŰLT SZÁZAD utolsó évtizedében s azóta is számtalan olyan fővárosi és vidéki újság jelent meg, — a magyaron kívül a nemzetiségek nyelvén is — amelyek címükben viselték ugyan a „népet“, de programjuk nem a népművelés volt. Képes Néplap és Politikai Híradó, szerkesztette Nagy Miklós, A Nép Zászlója, szerkesztette Lukáts Gyula, Népszövetség, szerkesztette Szederkényi Nándor, Magyar Néplap, szerkesztette Lepsényi Miklós és Németh G., Földmívelő, szerkesztette Várkonyi István, Országos Néplap, szerkesztette Pelikán Krizsó, Népjog, szerkesztette Lakatos Sándor, Néppárt, szerkesztette Rakovszky István és Mócsy Antal, Föld népe, szerkesztette Boros B. Mihály, Népszerűség, szerkesztette Huszár Károly, stb. stb. — végül a földművelésügyi minisztérium támogatásával, a Franklin kiadásában megjelent Néplap, szerkesztette „István bácsi“, hosszú időn át Papp Viktor. Ez a néplap a magyaron kívül német, szerb, tót, román és ruthén nyelven is megjelent. E lapok túlnyomó részének nem a népművelése, hanem politikai megnyergelése volt a célja. Az egyetlen magasabb célokat szem előtt tartó orgánus a Néplap volt, de jellemző a társadalom és a tőke kultúrindolenciájára, hogy ezt a lapot is csak kormánypénzen lehetett fenntartani.

Pedig ha valamikor, hát éppen a kilencvenes években s a század első évtizedében oly erőteljes roham indult meg a fennálló társadalmi rend ellen a szociáldemokrácia részéről, hogy igazán szükség lett volna erőteljes védekezésre. E sorok írója emlékszik arra a riadalomra, amelyet a Várkonyi-féle mozgalom vidéken okozott. A társadalom megriadt, majd Várkonyi bebörtönöztetése után megnyugodott, de további védekezése érdekében már nem hozta meg azt az áldozatot, hogy saját biztonságáért a népet céljainak megfelelően nevelje. Sőt a kommunizmus próbája után sem alakult meg „a néplap“, — bár egész sora indult meg a parasztújságoknak, melyekből — sokszor a szerkesztő legideálisabb törekvései mellett — háttérbe szorult az igazi cél, a pártpolitikai propaganda miatt.

A FALU E SZÁZADBAN — hála báró Eötvös József s utódai népoktatási törvényeinek — írástudóvá vált s társadalmának a politikai életben való öntudatos részvétele mellett ma már nélkülözhetetlen falun is az újság. A parasztságban erős érdeklődés nyilvánul meg belpolitikai kérdések (adózás, zöld hitel, kartekek letörése stb.), világesemények iránt s nagy benne a művelődés utáni vágy. A falu népe ugyanarra a tudásra törekszik, amire a városi polgár. E törekvésében sikeresen támogathatják őt tudós és jeles magyar írók. Nálunk azon-

ban a jobb íróknak és költőknek — a nemzeti idealizmus teljes hiányában — derogál, hogy a nép számára írjanak s lenézik azt, aki népművelő iratkákat ír. Minden jobb magyar író csak a művelt rétegeket igyekszik szórakoztatni, mulattatni, ezek elismerésére pályázik, de a népművelést méltóságán alulinak tartja. Ezzel szemben Olaszországban pl. azt látjuk, hogy Mussolini néplapjaiban a legkitűnőbb költők, írók, tudósok és újságírók írják a politikai, ismeretterjesztő és szépirodalmi cikkeket, a nagy olasz államférfiú jórészt ennek köszönheti, hogy a népet meg tudta nyerni munkatársul gazdasági és politikai terveinek keresztülviteléhez. Az északi államokban már régóta nincs különbség a városi kispolgár és a falusi földműves műveltsége és irodalmi érdeklődése között, ami tudatos és tervszerű népművelés eredménye. A falusi ember vagy a tanyás kis könyvtárában általában ugyanazok a regények, ismeretterjesztő munkák, lexikonok vannak meg, amelyek a városi ember könyvtárában s a dán, svéd, finn, norvég könyvkiadó egy-egy nagyobb könyvsorozat megindításánál a falu és a tanya népét éppúgy figyelembe veszi kalkulációjánál, mint a tisztviselőket és a bankárokat. E kalkulációjában sohasem csalatkozik, mert a magasabb általános műveltség következtében ami a városi embernek jó, azt a falusi ember is megérti és szívesen olvassa.

De az iskolán kívüli népművelés minden nehézsége ellenére is nagyot változott a világ nálunk is az utolsó száz esztendő alatt. Nem kell már a falusi magyarnak Talyiga András, Tatár Péter, Szájas Péter, csökken az érdeklődés Rózsa Sándor, Angyal Bandi, Sobri Jóska kalandjai iránt, nem jó üzlet többé Rinaldó Rinaldini és Nick Carter. Ha a falu népe eseményes, szórakoztató könyvet akar olvasni, akkor is inkább olvassa már a modem, irodalmi színvonalú detektívregényeket, bár népművelési szempontból ez sem kívánatos olvasmány, de a naptárak részére a kultuszminisztérium népművelési osztálya által ingyen adott, szakmányba készülő, tucat-novelláknál talán mégis jobb s a nép is szívesebben olvassa, mert a detektívregényekből megismer egy az övétől távoli, idegen, másformájú életet, amellyel összehasonlítva a magáét, elelmélkedhetik az emberi életek és sorsok különbözősége fölött.

A KÉP SZÁMÁRA készülő lapoknak hivatása ma kettős volna: a hírszolgáltatás és a nevelés. Nevelés politikai, társadalmi kérdésekben és ismeretekben. Hogy az utóbbi célnak a néplapok miért nem tudnak megfelelni, arról külön cikket írhatna, de csak az, aki néplapban nem érdekelt.

„Népnevelésünk a betű útján nincsen“, — írja 1928-ban Balogh József¹ —, „de megvan az ellenkezője. Nem ez az, amire a magyar föld népének szüksége van, sőt éppenséggel ez az, amire semmi szüksége sincsen. Ellenben szüksége van s nemcsak néki, hanem az államnak és nemzetvezető intelligenciának egyaránt, arra az orgánusra, amelyet valóban s egyedül a népnek írnak s amely nagy példányszámban, olcsó áron jut el az agrárlakosság kezébe.“

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

¹A magyar nép lapja, Magyar Szemle II. 16—20.